ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՐՈՒՄԻՆԻԱՅԻ ԱԶԱՏ ՕՐԷՆՔՆԵՐԸ

—

Թուս „Порядокъ“ լրագրում գտնում ենք հետաքրքիր տեղեկութիւններ Ռումինիայի ազատ օրէնքների մասին։

Սահմանադրութեան 21-րդ յօդուածի զօրութեամբ բուժինները վայելում են խղճի կատարեալ ազատութիւն։ Բուխարէշտ քաղաքում կան բազմաթիւ գաւառութիւններ, կան յունադաւան, կաթոլիկ, բողոքական, լութերական եկեղեցիներ, մահմեդական մզկիթներ, հրէական օնագոգաներ, ուստ այլ և այլ ազանդաւորների աղօթատներ։ Բոլորն էլ ազատութիւն են վայելում։ Սահմանադրութեան վերև յիշված յօդուածի հիման վրա կրօնական ամենաուժեղութիւնը անհրաժեշտ չէ, այլ կամաւոր է, այն ինչ քաղաքական ամենաուժեղութիւնը պարտադիր է։ Կրօնական պտղը, եթէ կատարվում է, բայց իրաւասնական ոչինչ այժմ չունի Ռումինիայում։ Գաւառում են Ռումինիայում և քաղաքական իրաւունքներ, այսինքն իրաւունք հանդիսանալ առանց որ և է հոգևորական անձի մասնակցութեան։

Սահմանադրութեան 23-րդ յօդուածը խօսում է ուսման ազատութեան մասին։ Տարրական ուսումը Ռումինիայի հպատակ բոլոր մանուկների համար, առանց կրօնի խտրութեան, պարտադիր է։ Դպրոցների մեծ մասը հաստատված են, բայց կառավարութիւնը իր կողմից պարտաւոր է բանակ մի մի գաղոց իւրաքանչիւր գիւղում, որի բնակիչների թիւը 300 հոգուց ոչ ասվում է։ Ճշմարիտ է շատ տեղերում, միութեան դժուարութիւնների պատճառով, գեռ ևս բացակայ են դպրոցները և երբեմն գեռ պէտք ունի բազմաթիւ և լաւ պատրաստված վարժապետների։

Ռումինիան սահմանադրութեան հետևանքով, 24-րդ յօդուածում խօսվում է խղճի ազատութեան մասին։ Ահա այդ յօդուածի բովանդակութիւնը։ «Սահմանադրութիւնը երաշխաւորում է իւրաքանչիւր ռումինացուն լի ազատութիւն տարածել և տպագրել իր մտքերը և կարծիքները՝ խօսքով, գրով և տպագրութեամբ։ Իւրաքանչիւր քաղաքացի ինքն պատասխանատու է ընդհանուր օրէնքների առաջ իր կատարած գործողութեանների վերաբերութեամբ խօսքի ազատութիւնը գործածելու մէջ, ենթարկվելով այդ անսակ գործողութեանների համար օրէնքով սահմանված պատիժներին, բայց ոչ մի ուրիշ, նոր օրէնք չէ կարող տպագրվում հրատարակված լինել, խօսքի ազատութեան ընդարձակած իրաւունքը որ և է կերպով սահմանափակելու նպատակով։ Մամուլի միջոցով գործած յանցանքը ենթարկվում է երդուեալների դատաստանին։ Ցեղագրան կամ մի այլ նախագրաշնական միջոց մամուլի կամ գրքերի դէմ, նոյնպէս տպագրական խօսքի որ և է ձևի տարածման և վաճառման դէմ, երբէք չէ կարող միջանկեալ լինել։ Լրագիր կամ ամսագիր հրատարակելու համար չէ պահանջվում ոչինչ թոյլատրութիւն կառավարութեան կողմից։ Ազնիւ գրամատան գրատունները չեն կարող սահմանված լինել՝ հրատարակիչների, գրողների, տպագրողների և փորագրողների համար։ Մամուլը երբէք չէ կարող ենթարկված լինել փոստային նախագրաշնութիւններին և ոչ մի ամանագիր, լրագիր կամ պարբերական հրատարակութիւն չեն կարող թէ ժամանակաւորապէս գադարեցրած լինել և թէ միանգամայն խափանված լինեն։»

Թուս լրագրի թղթակիցը ասելացնում է որ չը նայելով խօսքի կատարեալ ազատութեան Ռումինիայում, մամուլի և ասողական տպագրական գնդաձեռներ և յանցանքներ շատ հազիւ են պատահում այդ երկրի մէջ։ Եթէ եթէ պատահում են գնդաձեռներ, գրանք մեծ մասամբ պատահում են Ռումինիայի լրագրութեան յետագէմ և խուարասէր մասի մէջ։ Օրինակ ազնուական խուարասէրների օրգան «Timpul» լրագիրը և մի ուրիշ յետագէմ թերթ „Resboiul“ անդադար յօդուածներ են գրում հասարակութեան մի գասակարգի ատելութիւնը միւսի դէմ գրգռելու համար։

Բայց Ռումինիան հատարարութիւնը անուս է առնում այդ յարձակումները և գնդաձեռները, կարգադրութիւն չը տալով նրանց և այդպիսով փայլ է գցում յետագէմների նշանակութիւնը հասարակութեան աչքում։

ԹՈՒՐՔԻԱ

—

„Polit. Corresp.“ լրագրին կ. Պօլսից գրում են հետևեալը ապրիլի 15-ից։ Դերվիշ-փաշա հրաման ստացաւ Բ. Դռնից գոգել ալբանական շարժումը, որ մինչև այժմ անուշադիր էր թողած։ Սալոնիկ գնացողներ նա խիստ ազդարարեցաւ խափանել։ Ալբանական միութիւնը և նրա կողմնակիցները թագին խափանելի շրջանները։ Դերվիշ-փաշա բացարձակ յայտնեց, որ նա խստութեամբ կը ընդդիմադրի միութեան ձգտումներին։ Ալբանական միութիւնը յիշեցնում է, որ նա միայն գործիք էր Բ. Դրան ձեռքին և որ այժմ նա պէտք է հեռանայ բեմից, եթէ չէ կամենում փորձել իր վրա Դերվիշ-փաշայի խրատութիւնը։ Մինչև այժմ թուրքերը և բանտիները փոխադարձաբար հոգում էին միանգամ վրա, բայց գեռ ևս ոչ մի արիւնհեղութիւն չէ պատահել, եթէ չը հաշուենք այն փոքրը, որ պատահեցաւ դուլցինիոն գերեցնելու ժամանակ։ Ալբանցիներ էլ պէտք է մեծնեն իրանց գիտաւորութիւնները։ Միութեան գինուորները, վատագի ենթարկելով իրանց գնդերը, չը գիտեն, թէ ինչի համար պէտք է կռուեն։ Միութեան բաշիբուզուքները Լիպիդայի մոտ են գենարանացած։ Նրանք թուով 6000 են և եօթ թնդանօթներ ունեն։ Նրանք բոլորն էլ վրդովված են, որովհետև Բ. Դուռը շարունակ երդիրներ է գրկանում ստարանաններին։ Մասնաւանդ ատելի է նրանց Դերվիշ-փաշա, որ Դուլցինիոն յանձնեց Զերնոգորիային և ալբանական արիւն թափեց։ Բ. Դուռը մասնիր չէ ոչ ալբանցիներին նրանց ցանկացած թնդանօթները։ Եթէ նա սարքված էր լինի կատարել Ցուռնասանի պահանջները և Լիպրոսին արտաքուստ թնդաններ ուղ, այդ հանգամանքը մեծ վրդովմունք էր պատճառելու Ցուցած Ալբանիայի մէջ, որտեղ այնպիսի ատրներ կան, որոնք շափազանց նուիրված են սուլթանին, բայց կան և այնպիսիները, որոնք ընդդէմ են թիւրքաց վարչական հանգամանքին։ Ալբանցիներ ոչ ոք չէ կարող ձգտեցնել ատելը, թէ Ալբանիայի մէջ ինչ է կատարվում։

Գիւրգիստանն էլ կ. Պօլսի մէջ անհանգստութիւն է պատճառում։ Գարսիստան գեղացիները գանգատվեցան սուլթանին չէ յիշ Իրագուլլահի վրա, որ իրրև ազատարարներ ատաջնորդ պատասխանում է նորից արշաւել Գարսիստանի վրա։ Սուլթանը հանգստացրեց գեղացիներին, հաւատացնելով, որ նա ոչինչ գաղափար է հագել չէ յիշի գիտաւորութեան մասին։ Ալբագլ-Հաֆիզ խոստացաւ գեղացիներին կ. Պօլիս հրաւիրել չէ յիշ-Իրագուլլահին և հրամայել նրան, որ Գարսիստանի վրա արշաւանք չը գործ։ Սուլթանը հաստատած է, որ չէ յիշը, նրա ազնիւ և հաւատարիմ ծառան է։ Սակայն փաշա մի քանի օր առաջ նոյն գեղացիներն բողոքին այլ կարծիք յայտնեց, նա չէ յիշ Իրագուլլահին մի գաւառան անուանեց, որ հրաժարվում է հասարել Բ. Դրան հրամանները։ Գարսիստան և Թիւրքաց հոգերի վրա ուսումնասիրութիւն անող քիւրդ թափառական ցեղերը այնքան հալածվել են թիւրքաց զորքերից, որ սարքված են եղել յայտնել իրանց հնազանդութիւնը։ Նրանք սարքված էր լինեն գրել Դերվիշ-փաշայի և Ալիպի նշանագրերը, որպէս զի խուսանվելով այնպէս ոգորութեան հետ, ազատվում անվնաս գան։

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ թղթակցութիւնը։ Ցունիսի բէյ, խուսափելով Լանդոնի „Times“ լրագրի թղթակցի հետ, յայտնել է, որ նա գտնված ցմամ չի ընդդիմադրի ֆրանսական զորքերի արշաւանքին, այլ էր ինչ ասել իրրև այդ արշաւանքի չնչոր բուսանանաւորի նրանով, որ նա մերժել է ֆրանսիացիներին գրաւել Ցունիսը։ Բէյի կարծիքով այժմեան արշաւանքների գաղանը ֆրանսական հիւպատոս բուսանն է, որ փորձին ամանների ընթացքում անգագար համոզում էր բէյին ընդունել ֆրանսիայի հովանաւորութիւնը։ Բէյը մերժել է այդ առաջարկութիւնը, ի նեղում անելով պետութիւնների գաղանիքին և այն հանգամանքը, որ թիւրքը սուլթանի հարկատու իշխան է։

Եթէ Ցունիսի բէյ մատիր է հետևել այն նախագծին, որ նա յայտնել է „Times“ լրագրի թղթակցին, այն ժամանակ Ցունիսի վրա յարձակվող ֆրանսական զորքերի գրութիւնը բաւական դժուար կը լինի։ Քանի որ ֆրանսիացիները գրաւեցին Տարտիս կղզին և ամրանցին նրա ամրոցը, նրանք այլ ևս չեն կարող պնդել որ արշաւանքի նպատակն է պատել մի քանի առաջակ ցեղերին։ Երկրի խորը մտանելը անհրաժեշտ է գրաւել և նրան ֆրանսական զորքերը կը գրաւեն Ցունիսը։

Բայց եթէ այդ շարժումը արդիւնքներ չի հանդիսանի և Ցունիսի կանանաւոր զոր-

---

անեաքան, այլ որպէս պարբերական և յանգական պարբերաթերթ իր լրագրի մէջ, որը նա ստորագրելի ում գործերից այն բոլոր կուսակցութիւնների և անձանց դէմ, որոնց ձեռքին իշխանութիւնն կար։ Նրանից յետոյ, երբ նա հերթով յարձակվում էր Դիլլի մինիստրութեան ժամանակաւոր կառավարութեան մինիստրական բաժնի և շտաբաւոր հանրապետութեան վրա, և յետոյ պարտադրվում էր նրանց, նա ամեն միջոցներ գործ էր դնում գեներալ Կամենսկին գրգռելու և նրա տեղ կառավարութեան գլուխ գնելու իշխան Լուի Նապոլեոնին։ Բայց շուտով նա Լուի Նապոլեոնից նա երբեք շատ ուշ և մինչև անգամ շարութեամբ յարձակվում էր նրա վրա։ 1851 թ.ի դեկտեմբերի 2-ի պետական հարուածից յետոյ, ժիրարդէն 1852 թ.ի յունվարի 9-ի օրէնքի հիման վրա, աքսորվեցաւ Ֆրանսիայից։ Երկու ամսից յետոյ, երբ նրա գրքանը մեռաւ, նա Ֆրանսիա վերադարձաւ։ Թոյլատրեցաւ։ Նա շուտով կրկին սկսեց իրարգրել իր լրագիրը, որից նա հրաժարվեցաւ միայն 1856 թ.ին, երբ իր բաժինը գիտեց բանկիր Միլլիոն 800.000 ֆրանկով։ 1866 թ.ի յունիսին, Էմիլ ժիրարդէն հիմնեց «La Liberté» նոր լրագիրը, որը շատ շուտով նշանակութիւն ստացաւ։ Թէ իր այլայլ յարձակումներով և թէ ենթարկութեամբ։ 1870 թ.ի յունվարի 2-ի միջոցառութեան կազմակերպութիւնից յետոյ ժիրարդէն համաձայնվեց մասնակցել փոքրիկ քաղաքի կառավարչական կազմակերպութեան հետաքրքրութեան համար կազմված յանձնաժողովի աշխատանքներին։ ժիրարդէն ապագայական գործի վերաբերութեամբ սինդիկատի անդամ էր, որին յանձնեցին պաշտպանել պարլամենտական յանձնաժողովի առաջ գրաշի հարցի փոփոխութիւնը և հանգստաւոր կերպով մասնակցելով լրագրական ամենարեալ վիճաբանութիւնների մէջ, պաշտպանում էր պլեբիսցիտի նպատակայարմար լինելը և պահանջում էր ազատման օրէնքների ընդլայնը, որպէս պլեբիսցիտի հետևանք։ Կայսերական 4-ի յեղափոխութիւնից յետոյ Տիւրենան պաշտպանում գրած գեներալով, ժիրարդէն, յուլիսի 27-ից, գաղանում է անհամար «այն ծառայութիւնների համար, որ նա արաւ որպէս պատրիոտ»։ Հենց այս ժամանակ ժիրարդէն թողեց լրագրական գործունէութիւնը և ծախեց «La Liberté» լրագիրը 1.000.000 ֆրանկով իր ազգական Դէվրոգրայի վրա։ Փարիզի պաշարման ժամանակ ժիրարդէն շարունակում էր հրատարակել իր լրագիրը գաղտնում, մեծ ազդեցութիւն էր գործում պաշտպանողական մամուլի վրա և 1870 թ.ի դեկտեմբերի 24-ին մէկ գիրք հրատարակեց «Հայրիս ոչ»—որ բնութագրում էր այն բոլոր անձանց, որի մէջ Դամբետայի գիկտատուրան խիստ կերպով էր քննված։ Կոմունայի ժամանակ ժիրարդէն հրատարակում էր «L'Union Française», որի մէջ նա այն միտքն էր յայտնում, թէ Ֆրանսիան հարկաւոր է 15 գաղանակցական խմբերի վրա բաժանել։ 1874 թ.ի նոյեմբերի 15-ին ժիրարդէն «La France» լրագրի գլխաւոր խմբագիրը դարձաւ, որը, չը նայելով նրա բոլոր ջանքերին, գեռ ևս չը կարացաւ հասարակութեան ուշադրութիւնը իր վրա դարձնել։ Երբ 1877 թ.ի մայիսի 16-ի հրաժարականը պատահեց, հենց միայն որը ժիրարդէն յարձակվեց գրեց կարիերան գէմ, և իր սովորական ատանգով սկսեց խիստ կերպով յարձակվել Բրոյլ-Ֆուրտուի կարիերան վրա։ Բացի գրանից նա «Petit Journal»-ի ամենագլխաւոր սկիզբից մէկն էր։ ժիրարդէնին Լուգանան գեկտատուրան կանգնեցաւ, բայց նա հրաժարվեցաւ, ասելով, որ ինչն իր լրագրով ունի ոգաւոր բերից, քան ստրուտնի վրա։ Ալիու ամենայնի, երբ Դրեվֆի պատասխանատուների մոտ բանելով թիւերի ուժը, ներկայացնում էր մոտվում դէլ քաղաքը, ժիրարդէն համաձայնվեցաւ հանգիստ գալ որպէս կանգիցաս, որպէս «Ժամանակ բոլոր անձնական իշխանութեան գէմ»։ 1881 թ.ի յունիսի 13-ին, Էմիլ ժիրարդէն պատկվեց Դէլֆինա Դէլ, որտեղ նա հանդիսացաւ։ Սուլթանը հաստատած է, որ չէ յիշը, նրա ազնիւ և հաւատարիմ ծառան է։ Սակայն փաշա մի քանի օր առաջ նոյն գեղացիներն բողոքին այլ կարծիք յայտնեց, նա չէ յիշ Իրագուլլահին մի գաւառան անուանեց, որ հրաժարվում է հասարել Բ. Դրան հրամանները։ Գարսիստան և Թիւրքաց հոգերի վրա ուսումնասիրութիւն անող քիւրդ թափառական ցեղերը այնքան հալածվել են թիւրքաց զորքերից, որ սարքված են եղել յայտնել իրանց հնազանդութիւնը։ Նրանք սարքված էր լինեն գրել Դերվիշ-փաշայի և Ալիպի նշանագրերը, որպէս զի խուսանվելով այնպէս ոգորութեան հետ, ազատվում անվնաս գան։

ԹՈՒՐՔԻԱ

—

„Polit. Corresp.“ լրագրին կ. Պօլսից գրում են հետևեալը ապրիլի 15-ից։ Դերվիշ-փաշա հրաման ստացաւ Բ. Դռնից գոգել ալբանական շարժումը, որ մինչև այժմ անուշադիր էր թողած։ Սալոնիկ գնացողներ նա խիստ ազդարարեցաւ խափանել։ Ալբանական միութիւնը և նրա կողմնակիցները թագին խափանելի շրջանները։ Դերվիշ-փաշա բացարձակ յայտնեց, որ նա խստութեամբ կը ընդդիմադրի միութեան ձգտումներին։ Ալբանական միութիւնը յիշեցնում է, որ նա միայն գործիք էր Բ. Դրան ձեռքին և որ այժմ նա պէտք է հեռանայ բեմից, եթէ չէ կամենում փորձել իր վրա Դերվիշ-փաշայի խրատութիւնը։ Մինչև այժմ թիւրքերը և բանտիները փոխադարձաբար հոգում էին միանգամ վրա, բայց գեռ ևս ոչ մի արիւնհեղութիւն չէ պատահել, եթէ չը հաշուենք այն փոքրը, որ պատահեցաւ դուլցինիոն գերեցնելու ժամանակ։ Ալբանցիներ էլ պէտք է մեծնեն իրանց գիտաւորութիւնները։ Միութեան գինուորները, վատագի ենթարկելով իրանց գնդերը, չը գիտեն, թէ ինչի համար պէտք է կռուեն։ Միութեան բաշիբուզուքները Լիպիդայի մոտ են գենարանացած։ Նրանք թուով 6000 են և եօթ թնդանօթներ ունեն։ Նրանք բոլորն էլ վրդովված են, որովհետև Բ. Դուռը շարունակ երդիրներ է գրկանում ստարանաններին։ Մասնաւանդ ատելի է նրանց Դերվիշ-փաշա, որ Դուլցինիոն յանձնեց Զերնոգորիային և ալբանական արիւն թափեց։ Բ. Դուռը մասնիր չէ ոչ ալբանցիներին նրանց ցանկացած թնդանօթները։ Եթէ նա սարքված էր լինի կատարել Ցուռնասանի պահանջները և Լիպրոսին արտաքուստ թնդաններ ուղ, այդ հանգամանքը մեծ վրդովմունք էր պատճառելու Ցուցած Ալբանիայի մէջ, որտեղ այնպիսի ատրներ կան, որոնք շափազանց նուիրված են սուլթանին, բայց կան և այնպիսիները, որոնք ընդդէմ են թիւրքաց վարչական հանգամանքին։ Ալբանցիներ ոչ ոք չէ կարող ձգտեցնել ատելը, թէ Ալբանիայի մէջ ինչ է կատարվում։

Գիւրգիստանն էլ կ. Պօլսի մէջ անհանգստութիւն է պատճառում։ Գարսիստան գեղացիները գանգատվեցան սուլթանին չէ յիշ Իրագուլլահի վրա, որ իրրև ազատարարներ ատաջնորդ պատասխանում է նորից արշաւել Գարսիստանի վրա։ Սուլթանը հանգստացրեց գեղացիներին, հաւատացնելով, որ նա ոչինչ գաղափար է հագել չէ յիշի գիտաւորութեան մասին։ Ալբագլ-Հաֆիզ խոստացաւ գեղացիներին կ. Պօլիս հրաւիրել չէ յիշ-Իրագուլլահին և հրամայել նրան, որ Գարսիստանի վրա արշաւանք չը գործ։ Սուլթանը հաստատած է, որ չէ յիշը, նրա ազնիւ և հաւատարիմ ծառան է։ Սակայն փաշա մի քանի օր առաջ նոյն գեղացիներն բողոքին այլ կարծիք յայտնեց, նա չէ յիշ Իրագուլլահին մի գաւառան անուանեց, որ հրաժարվում է հասարել Բ. Դրան հրամանները։ Գարսիստան և Թիւրքաց հոգերի վրա ուսումնասիրութիւն անող քիւրդ թափառական ցեղերը այնքան հալածվել են թիւրքաց զորքերից, որ սարքված են եղել յայտնել իրանց հնազանդութիւնը։ Նրանք սարքված էր լինեն գրել Դերվիշ-փաշայի և Ալիպի նշանագրերը, որպէս զի խուսանվելով այնպէս ոգորութեան հետ, ազատվում անվնաս գան։